

Η ΕΝΟΤΗΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΦΥΣΕΩΣ ΩΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΑΣ

(Έκ τῆς ἀνθρωπολογίας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης)

Υ Π Ο

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΚΟΥΤΕΡΗ

Α'.

Τὸ θέμα τῆς ἐνότητος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἢ ἀνθρωπίνης οὐσίας μετ' ἰδιαζούσης ἐπιστάσεως ἐμελετήθη ὑπὸ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης. Ἡ ἐντριβὴς αὕτη καὶ μετ' ἐναργείας μελέτη ὠδήγησε τὸν ἱερὸν συγγραφέα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις «μία ἐστίν, αὕτη πρὸς ἑαυτὴν ἠνωμένη, καὶ ἀδιάτμητος ἀκριβῶς μονάς, οὐκ ἀὔξανόμενη διὰ προσθήκης, οὐ μειουμένη δι' ὑφαιρέσεως, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν ἐν οὐσα, κὰν ἐν πλήθει φαίνηται, ἄσχιστος καὶ συνεχῆς καὶ δλόκληρος καὶ τοῖς μετέχουσιν αὐτῆς καθ' ἕκαστον οὐ συνδιαουμένη. Καὶ ὡσπερ λέγεται, λαὸς καὶ δῆμος καὶ στράτευμα καὶ ἐκκλησία, μοναχῶς πάντα, ἕκαστον δὲ τούτων ἐν πλήθει νοεῖται, οὕτω κατὰ τὸν ἀκριβέστερον λόγον καὶ ἄνθρωπος εἷς κυρίως ἀν ῥηθείη, κὰν οἱ ἐν τῇ φύσει τῇ αὐτῇ δεικνύμενοι πλήθος ᾧσιν»¹.

Καὶ ἐν πρώτοις ὁ ἱερὸς Πατὴρ προσπαθεῖ νὰ καταδείξῃ τὸ «ἀδιάτμητον» τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν τοῦ ἀθρώπου. Οὕτω λοιπόν, ἐρμηνεύων τὸ σχετικὸν περὶ δημιουργίας κεφάλαιον τῆς Γενέσεως, παρατηρεῖ ὅτι διὰ τῆς ἐκφράσεως «ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον» νοεῖται τὸ καθόλου ἀνθρώπινον γένος², ὁ ἄνθρωπος οὐχὶ ὡς ἄτομον, ἀλλὰ ὡς γένος³. «Τῇ θείᾳ προγνώσει καὶ δυνάμει», ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἐδημιουργήθη «ἀκαριαίως» καὶ «ἐν κ ε φ α λ α ῖ ω»⁴, «ἀθρόως ἐν τῇ μιᾷ ῥοπῇ τοῦ θείου θελή-

1. Περὶ τοῦ μὴ εἶναι τρεῖς Θεοὺς, PG 45, 120B.

2. «Εἰπὼν ὁ λόγος ὅτι ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, τῷ ἀορίστῳ τῆς σημασίας ἄπαν ἐνδεικνύται τὸ ἀνθρώπινον». Περὶ κατασκευῆς ἀθρώπου, PG 44, 185B.

3. «...οὐχ ὁ τίς, ἀλλ' ὁ καθόλου ἐστίν». Αὐτόθι, 185B.

4. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρον «ἐν κεφαλαίῳ», διὰ νὰ καταδείξῃ ὅτι ὁ Θεὸς «ἀθρόως πάντα τὰ ὄντα ἐποίησεν» καὶ ὅτι «συλλήβδην», «ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ θελήματος ὁρμῇ, ἢ ἐκάστου τῶν ὄντων οὐσία συνέδραμεν». Τὸν ὄρον τοῦτον χρησιμοποιεῖ ὁ Ἄκυλας ἐν τῇ μεταφράσει του τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, διὰ νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἐβραϊκὴν λέξιν

ματος»⁵, «καθάπερ ἐν ἐνὶ σώματι ὅλον τὸ τῆς ἀνθρωπότητος πλήρωμα»⁶, οὐχὶ δὲ μόνον μέρος ἢ τι ἐξ αὐτοῦ⁷. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Ἄδὰμ, «ὁ πρῶτος ἀνθρώπος, ὅλον ἔσχεν ἐν ἑαυτῷ τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας τὸν ὅρον, καὶ ὁ ἐξ ἐκείνου γεννηθεὶς ὡσαύτως ἐν τῷ αὐτῷ τῆς οὐσίας ὑπογράφεται λόγῳ»⁸. Δὲν ὑφίσταται δῆλα δὴ διαφορά, ὅσον ἀφορᾷ τὴν οὐσίαν τῆς φύσεως μεταξὺ τοῦ Ἄδὰμ καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντος, μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ «κατὰ τὴν τοῦ παντὸς συντέλειαν γεννησομένου» ἀνθρώπου⁹. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐννοίαν («ὁ Ἄδὰμ καὶ ὁ Ἄβελ ἐν τῷ λόγῳ τῆς φύσεως εἰς οἱ δύο εἰσίν») ¹⁰. Διὰ τὴν καταστάσιν ὁ ἅγιος Γρηγόριος περισσότερο σαφῆ τὴν ἰδέαν ταύτην, λέγει ὅτι ὁ Ἄδὰμ δὲν ἐγέννησεν «οὐσίαν παρ' αὐτὸν ἄλλην..., ἀλλ' ὅτι ἐξ ἑαυτοῦ ἐγέννησεν ἄλλον ἑαυτόν, ὃ πᾶς ὁ τῆς τοῦ γεννήσαντος οὐσίας συναπετέχθη λόγος»¹¹. Ἡ διάκρισις συνεπῶς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἰς ἄτομα δὲν σημαίνει ποσῶς διαχωρισμὸν τινα ἢ διάσπασιν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνον διάκρισιν τῶν ἰδιωμάτων τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων. Ὁ Ἄδὰμ καὶ ὁ Ἄβελ, καὶ κατ' ἐπέκτασιν πάντες οἱ ἄνθρωποι, ἔχουν κοινὴν οὐσίαν, διαφέρουν δὲ «ἐν τοῖς ἐπιθεωρουμένοις ἑκατέρῳ αὐτῶν ἰδιώμασιν», καὶ μόνον δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου δυνάμεθα νὰ εἰπῶμεν ὅτι «ἀσύγγχτον ἔχουσι τὴν ἀπ' ἀλλήλων διάκρισιν»¹².

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν ἀνωτέρω γενικὴν θεώρησιν ἀναπτύσσει διὰ μακρῶν τὸ «κοινόν» καὶ «ἀδιάτμητον» τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας, κυρίως ἐν τοῖς «Ἐκ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν» καὶ «Περὶ τοῦ μὴ εἶναι τρεῖς Θεοὺς» ἔργοις του. Τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἐκθέτει λίαν ἐπιτυχῶς, χωρῶν ἐκ τῶν εἰκονικῶν καὶ περιγραφικῶν εἰς τὰς βαθεῖας καὶ πλέον φιλοσοφικὰς ἐννοίας. Καὶ κατ' ἀρχὰς ποιεῖται διάκρισιν τῶν ὄρων «οὐσία» καὶ «ὀψόστασις»

תְּשִׁיבָה ἦν οἱ Ὁ' μετέφρασαν διὰ τοῦ «ἐν ἀρχῇ». Ὁ ἅγιος Γρηγόριος θεωρεῖ ἀμφοτέρας τὰς λέξεις ὡς ἐχούσας τὴν αὐτὴν σημασίαν. «Μία δὲ τῶν δύο φωνῶν ἢ σημασία, τῆς τε ἀρχῆς καὶ τοῦ κεφαλαίου. Δηλοῦται γὰρ ἐπίσης δι' ἑκατέρων τὸ ἀθρόον». Περὶ τῆς ἐξαήμερου, PG 44, 69D-72B. Πρβλ. καὶ R. Leys, *L' image de Dieu chez Saint Grégoire de Nyse*, Bruxelles-Paris 1951, p. 81.

5. Αὐτόθι, PG 44, 72D.

6. Αὐτόθι, PG 44, 185C. Καὶ ὁ G. B. Lander, σχολιάζων ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ τὸν ἅγιον Γρηγόριον λέγει τὰ ἐξῆς: «When Holy Scripture says «God created man according to His image and likeness», it does not speak of Adam nor does it mean a mere idea or abstract genus; it has in mind humanity as a whole a ὅλον τὸ τῆς ἀνθρωπότητος πλήρωμα, the fulness of all men to come, who are already present to God's foreseeing power, as if they formed one body». *The Philosophical Anthropology of Saint Gregory of Nyssa*. *Dumbarton Oaks Papers* 12 (1958), p. 82.

7. «Οὐ γὰρ ἐν μέρει... οὐδὲ ἐν τιμῷ». Αὐτόθι, PG 44, 185D.

8. Κατὰ Εὐνομίου, ἐκδ. W. Jaeger, τόμ. Β', σ. 30, 7-10. PG 45, 592D.

9. Αὐτόθι, PG 44, 185C.

10. Κατὰ Εὐνομίου, αὐτόθι, τόμ. Β', σ. 30, 18-19. PG 45, 592D.

11. Αὐτόθι, τόμ. Β', σ. 30, 21-24. PG 45, 592D.

12. Αὐτόθι, τόμ. Β', σ. 30, 20. PG 45, 592D.

ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Τὸν ὄρον «οὐσία» ἀναφέρει εἰς τὸ «πλήρωμα», εἰς τὸ «καθ' ὅλου» ἀνθρώπινον γένος, ἐνῶ ἀντιθέτως τὸν ὄρον «ὑπόστασις» χρησιμοποιοεῖ μόνον ὡς ἄλλο θέλει νὰ δηλώσῃ τὸ «ἐπὶ μέρους», τὸ συγκεκριμένον δῆλα δὴ ἄτομον. Ἡ «οὐσία» τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι «τὸ κοινόν», ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν «ὑπόστασιν», ἥτις δηλοῖ τὸ «ἴδιον», διὰ νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν πλατωνικὴν ὀρολογία, τὴν ὁποῖαν, σημειωθῆτω, εὐρέως χρησιμοποιοεῖ ἐν προκειμένῳ ὁ ἅγιος τῶν Νυσσαέων ἐπίσκοπος¹³. Κατὰ ταῦτα ἐπομένως «οὐδὲν διαφέρει κατ' οὐσίαν Παῦλος Πέτρου, καθ' ὃν κατηγορεῖται τὸ ἄνθρωπος», ἢ διαφορὰ ἔγκειται ὡς τῇ ὑποστάσει¹⁴. Λέγοντες δῆλα δὴ «Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν» «οὐδὲ... τρεῖς οὐσίας φαμέν», ἀλλὰ μίαν, δεδομένου ὅτι «μία καὶ ἡ αὐτὴ τῶν τοιούτων προσώπων ἢ οὐσία»¹⁵. Ἐὰν δέ τις ἤθελεν εἶπῃ «ὅτι Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν φαμέν τρεῖς οὐσίας, μερικῶς δῆλον ὅτι τουτέστιν ἰδικῶς», ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει «μερικὴν οὐσίαν, τουτέστιν ἰδικήν, λέγοντες οὐδὲν ἕτερον σημαίνει βουλόμεθα ἢ ἄτομον, ὅπερ ἐστὶ πρόσωπον»¹⁶. Ἐν προκειμένῳ δῆλα δὴ ἡ ἔννοια τῆς «μερικῆς» ἢ «ἰδικῆς» οὐσίας ταυτίζεται πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ προσώπου ἢ τῆς ὑποστάσεως¹⁷, διακρίνεται δὲ τῆς καθ' αὐτὸ οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου. Πρῶδηλον καθίσταται ἐκ τούτων ὅτι «οὐ ταῦτὸν εἶδος καὶ ἄτομον, τουτέστιν οὐσία καὶ ὑπόστασις»¹⁸, διότι ἡ μὲν οὐσία δηλοῖ «ὑπαρξίν ζωῆς μετέχουσαν πρὸς ἀντιδιαστολήν τῆς μὴ τοιαύτης, ὑπαρξίν λογικεῦσθαι πεφυκυῖαν πρὸς διάκρισιν ἀλογία διαφερού-

13. Τὴν μορφήν «οὐσία»—«κοινόν», «ὑπόστασις»—«ἴδιον» εὐρίσκομεν οὐχὶ μόνον παρὰ τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ Νύσσης, ἀλλὰ γενικῶς εἰς τοὺς Καππαδόκας. Οὕτω χαρακτηριστικῶς ὁ Μ. Βασίλειος ἀναγράφει ὅτι «ὃν ἔχει λόγον τὸ κοινὸν πρὸς τὸ ἴδιον, τοῦτο ἔχει ἢ οὐσία πρὸς τὴν ὑπόστασιν». Ἐπιστολὴ 214, 4. PG 32, 789A. Πλεῖω ἐπὶ τοῦ θέματος βλ. ἐν J. L e b o n, Le sort du «Consubstantiel» Nicéen, Revue d' Histoire Ecclesiastique, XLVIII (1953) p. 635-639.

14. Ἐκ τῶν κοινῶν ἐνοιῶν, ἔκδ. F. Mueller, σ. 31, 24-26. PG 45, 185AB. Τὴν διάκρισιν μεταξὺ «οὐσίας» καὶ «ὑποστάσεως» ἐν τῷ ἀνθρώπῳ μετ' ἐμφάσεως τονίζει καὶ ὁ Μ. Βασίλειος. Οὕτως εἰς τὸν πρὸς Εὐνόμιον δεῦτερον λόγον του ἀναγράφει: «Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ ἀπαξιαπλῶς ἀνθρώπων πάντων προσηγοραὶ μὲν διάφοροι, οὐσία δὲ πάντων μία... αἱ προσηγοραὶ οὐχὶ τῶν οὐσιῶν εἰσι σημαντικαί, ἀλλὰ τῶν ἰδιοτήτων, αἱ τὸν καθ' ἕνα χαρακτηρίζουσιν». PG 29, 577C.

15. Ἐκ τῶν κοινῶν ἐνοιῶν, αὐτόθι, σ. 21, 4-6. PG 45, 177A.

16. Αὐτόθι, σ. 23, 4-8. PG 45, 177CD.

17. Τοὺς ὄρους «ὑπόστασις», «ἄτομον», «πρόσωπον» καὶ «ἰδικὴ οὐσία» χρησιμοποιοεῖ ἐν προκειμένῳ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὡς ταυτοσήμους. «Ἄτομον, ὅπερ ἐστὶ πρόσωπον», αὐτόθι, σ. 23, 8. PG 45, 177D. «Ταῦτὸν γάρ ἐστιν ἰδικὴ οὐσία τῷ προσώπῳ ἐπὶ τῶν ἀτόμων λεγομένη», αὐτόθι, σ. 23, 12-13. PG 45, 177D. «Ἰδικὴ οὐσία, ταῦτὸν αὐτὴ τῷ προσώπῳ», αὐτόθι, σ. 23, 17-18. PG 45, 177D. «Ἄτομον, ὅπερ ἐστὶν ὑπόστασις», αὐτόθι, σ. 31, 8. PG 45, 184D.

18. Αὐτόθι, σ. 31, 1-2. PG 45, 184C. Ὁ ὄρος «εἶδος» θεωρεῖται ὡς ταυτοσημῶς τοῦ ὄρου «οὐσία», «...λέγων δὲ εἶδος, τουτέστιν οὐσίαν». Αὐτόθι, σ. 31, 5. PG 45, 184C.

σης»¹⁹, ἡ δὲ ὑπόστασις ἀντιθέτως ὀρίζει χαρακτηριστικὰ ἐνὸς συγκεκριμένου ἀτόμου, «οἷον φαλακρότητα, μακρότητα, πατρότητα, υἰότητα καὶ εἴ τι τοιούτον»²⁰. Ἄλλως εἰπεῖν, «οὐσίᾳ μὲν διακέκριται ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἵππου, ὑποστάσει δὲ Παῦλος Πέτρου»²¹.

Οὐχὶ δὲ μόνον διακρίνει ὁ ἅγιος τῶν Νυσσαέων ἐπίσκοπος τὴν ὑπόστασιν τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐτι μᾶλλον θεωρεῖ ὅτι «ἡμαρτημένως ἡ συνήθεια εἰς πλήθους σημασίαν ἄγει» τὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὄνομα, «οὔτε μειώσεις οὔτε ἀυξήσεως κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον προσγινομένης τῇ φύσει, ὅταν ἐν πλείοσιν ἢ ἐλάττοσι θεωρῆται». Τοῦτο δέ, διότι «μόνα κατὰ σύνθεσιν ἀριθμεῖται ὅσα κατ' ἰδίαν περιγραφῆν θεωρεῖται»²². Ἡ ἀνθρωπίνη οὐσία ὅμως ἐκφεύγει οἰασθήποτε περιγραφῆς²³, ἐπομένως «ὃ μὴ περιγράφεται οὐκ ἀριθμεῖται, τὸ δὲ μὴ ἀριθμούμενον ἐν πλήθει θεωρηθῆναι οὐ δύναται»²⁴. Τὴν ἰδέαν ταύτην παριστᾷ ἐπὶ τὸ ζωηρότερον καὶ καταληπτότερον ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης διὰ τῆς εἰκόνας τοῦ χρυσοῦ. «Καὶ τὸν χρυσὸν φαμέν», λέγει, «καὶ εἰς πολλοὺς διακερματίζεται τύπους, ἕνα καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι· πολλὰ δὲ νομίσματα καὶ πολλοὺς στατήρας ὀνομάζομεν, οὐδένα τῆς φύσεως τοῦ χρυσοῦ πλεονασμὸν ἐν τῷ πλήθει τῶν στατήρων εὐρίσκοντες»²⁵. Ὅπως λοιπὸν ὑπάρχει πλῆθος χρυσῶν στατήρων καὶ νομισμάτων καὶ σκευῶν, παρ' ὅλα δὲ ταῦτα ὁ χρυσὸς εἶναι εἷς, διότι ἀκριβῶς ἡ φύσις του εἶναι μία καὶ ἀμέριστος, «οὕτω καὶ πολλοὶ μὲν οἱ καθ' ἕκαστον ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου δεικνύμενοι, οἷον Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, εἷς δὲ ἐν τοῦτοις ἄνθρωπος»²⁶. Τὴν ἐνότητα ταύτην τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἢ ἀνθρωπίνης οὐσίας ἐκφράζει καὶ ἡ Ἁγία Γραφή, «ἕνα ἄνθρωπον τὴν σύμπασαν φύσιν γινώσκουσα κατὰ τὸ ἄνθρωπος ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ» ἐνικῶς τὸ κοινὸν τῆς φύσεως ἐκφωνήσασα»²⁷. Ὡσαύτως δὲ «πλατύνει τὸ ὄνομα» καὶ χρησιμοποιεῖ τοῦτο «κατὰ τὴν πληθυντικὴν σημασίαν ἐν τῷ λέγειν ἄνθρωποι κατὰ τοῦ μείζονος ὀνομάσασιν» καὶ ἕναι ἄνθρωπον» καὶ ὅσα τοι-

19. Αὐτόθι, σ. 30, 12-14. PG 45, 184B.

20. Αὐτόθι, σ. 30, 23-31, 1. PG 45, 184C.

21. Αὐτόθι, σ. 29, 17-18. PG 45, 184A.

22. Περὶ τοῦ μὴ εἶναι τρεῖς Θεοὺς, PG 45, 129D-132A.

23. Ἐπεξηγῶν ὁ ἅγιος Γρηγόριος τὸν ὄρον «περιγραφῆ» σημειώνει: «Ἡ περιγραφὴ ἐν ἐπιφανείᾳ σώματος καὶ μεγέθει καὶ τόπῳ καὶ τῇ διαφορᾷ τῇ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ χρῶμα καταλαμβάνεται». Αὐτόθι, PG 45, 132A.

24. Αὐτόθι, PG 45, 132A.

25. Αὐτόθι, 132A.

26. Αὐτόθι, 132B. Πρβλ. καὶ αὐτόθι, 120A, ἔνθα χαρακτηριστικῶς ἀναγράφεται ὅτι «πολλοὺς μὲν εἶναι τοὺς μετασχημάτους τῆς φύσεως, φέρε εἰπεῖν μαθητὰς ἢ ἀποστόλους ἢ μάρτυρας, ἕνα δὲ ἐν πᾶσι τὸν ἄνθρωπον. Ἐπεὶ περ, καθὼς εἴρηται, οὐχὶ τοῦ καθ' ἕκαστον, ἀλλὰ τοῦ κοινοῦ τῆς φύσεως ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος».

27. Ἐκ τῶν κοινῶν ἐνομιῶν, αὐτόθι, σ. 26, 22-27, 2. PG 45, 181A.

αὔτα», γνωσθήτω ὅτι «κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν συνθήειαν χρῆται τῷ λόγῳ», ἀποβλέπουσα μόνον εἰς τὸ νὰ γίνῃ προσιτὸς καὶ ἐπωφελὴς «τοῖς δεχομένοις ὁ λόγος», οὐδόλως δὲ «ἀκριβολογουμένη κατὰ τὴν λέξιν»²⁸. Ἰπ' αὐτὴν τὴν ἔποψιν «ἀνθρώπους συγχωρεῖ πληθυντικῶς ὀνομάζειν», δεδομένου ὅτι «τῷ τοιούτῳ σχήματι τῆς φωνῆς» οὐδεὶς νοεῖ «πλήθος ἀνθρωποτήτων» ἢ «πολλὰς ἀνθρωπίνους φύσεις»²⁹. Ἐντεῦθεν λοιπὸν παρατηροῦμεν ὅτι, ἐν προκειμένῳ, ὁ ὄρος «ἀνθρωπος» παρὰ τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ Νύσσης δὲν προσδιορίζει ἐν συγκεκριμένῳ πρόσωπον ἢ μίαν ὑπόστασιν, ἀλλ' ἀναφέρεται εἰς τὸ καθ' ὅλου ἀνθρώπινον γένος³⁰, δηλοῖ δῆλα δὴ τὴν οὐσίαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως³¹.

Τὸ τιθέμενον ὁμῶς ἐρώτημα, κατόπιν τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων, εἶναι τὸ ἐξῆς: Τί ἐνοεῖ ὁ ἅγιος Γρηγόριος, ὅταν λέγῃ ὅτι ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, εἰς ἣν μετέχουν πάντα τὰ ἐπὶ μέρους ἄτομα, εἶναι ἀριθμητικῶς μία, «ἄσχιστος» καὶ «ὀλόκληρος»; πῶς νοεῖται ἡ οὐσία αὕτη; Διὰ τὸν Μ. Βασίλειον, ὅστις ἄπτεται τοῦ ἰδίου θέματος, ἡ κοινὴ οὐσία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι «τὸ ὑλικὸν ὑποκείμενον»³², ἡγουν ἡ ὕλη ἐξ ἧς ἐδημιουργήθη τὸ ἀνθρώπινον γένος, «ὁ πηλός»³³, ἐν ᾧ πάντες οἱ ἄνθρωποι μετέχουν, διότι πάντες φέρουν ὑλικὸν σῶμα. Τὴν ἰδέαν ταύτην τῆς «μετοχῆς» τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων εἰς κοινὴν τινα οὐσίαν, ἣτις εἶναι σαφῶς ἰδέα πλατωνικῆ³⁴ καὶ εἰς ἣν ὁ Μ. Βασίλειος δίδει βιβλικὸν καὶ χριστιανικὸν νόημα, εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὸν ἅγιον Γρηγόριον Νύσσης ὑπὸ ἐντελῶς νέαν μορφήν. Ἡ βάσις καὶ ἡ ἀφετηρία τῆς ἐπόψεώς του εἶναι τὸ γεγονός ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι ἐδημιουργήθησαν «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» καὶ ὅτι ἐξ Ἰσοῦ πάντες οἱ ἄνθρωποι, γεννηθέντες, ὄντες καὶ ἐσόμενοι, μετέχουν εἰς τὴν

28. Περὶ τοῦ μὴ εἶναι τρεῖς Θεοὺς, PG 45, 132BC.

29. Αὐτόθι, 132D.

30. «Ἔστι δὲ Πέτρος καὶ Παῦλος καὶ Βαρνάβας ὁμολογουμένως κατὰ τὸ ἀνθρωπος εἰς ἀνθρωπος· κατὰ τὸ αὐτὸ ἄρα, τουτέστι κατὰ τὸ ἀνθρωπος, πολλοὶ οὐ δύνανται εἶναι. Λέγονται δὲ πολλοὶ ἄνθρωποι καταχρηστικῶς δηλονότι καὶ οὐ κυρίως· τὸ δὲ καταχρηστικῶς λεγόμενον διαφθεῖρειν οὐκ ἄξιον οὐδὲ ἱκανὸν παρὰ τοῖς εὖ φρονουσι τὸ κυρίως τε ὄν καὶ λεγόμενον». Ἐκ τῶν κοινῶν ἐνοιῶν, αὐτόθι, σ. 25, 20-26, 1. PG 45, 180D.

31. «Τὸ κοινὸν γὰρ τῆς οὐσίας σημαίνει τὸ ἀνθρωπος καὶ οὐκ ἰδικὸν πρόσωπον, Παύλου φέρε εἰπεῖν ἢ Βαρνάβα». Αὐτόθι, σ. 32, 1-3. PG 45, 185B. «...οὐσίας δηλωτικὸν τὸ ἀνθρωπος ὄνομα». Αὐτόθι, σ. 32, 18-19. PG 45, 185C.

32. «Οὐσίαν δὲ λέγω νῦν τὸ ὑλικὸν ὑποκείμενον». Πρὸς Εὐνόμιον, λόγος Β', PG 29, 577C.

33. «Ἐκ πηλοῦ γάρ, φησί, διήρτισαι σύ, ὡς καὶ γώ· οὐδὲν ἕτερον τοῦ λόγου ἢ τὸ ὁμοούσιον πάντων ἀνθρώπων ἀποσημαίνοντος». Πρὸς Εὐνόμιον, λόγος Β', PG 29, 580B. Τὸ χωρίον «ἐκ πηλοῦ διήρτισαι σύ, ὡς καὶ γώ», λαμβάνει ὁ Μ. Βασίλειος ἐκ τῆς Π. Διαθήκης, Ἰώβ, 33, 6.

34. Συγκεκριμένως ὁ Πλάτων ἀναγράφει: «Θνητὸν ἀθανασίας μετέχει», Συμπόσιον, 208b3. «Ἐν ἅπαντα ἀποφαίνει τις τῷ μετέχει τοῦ ἑνός», Παρμενίδης, 129b5. Πρβλ. καὶ 130e5-131a2. Εἰς τὸν Φαίδωνα ὁμιλεῖ ἐπίσης διὰ τὴν μετοχὴν εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ καλοῦ: «Οὐδὲ δι' ἐν ἄλλο καλὸν εἶναι ἢ διότι μετέχει ἐκείνου τοῦ καλοῦ», 100c5, 6.

θείαν ταύτην εἰκόνα, διότι ἀκριβῶς «πάντες τοῦ διανοεῖσθαι καὶ προβουλεύειν τὴν δύναμιν ἔχουσι καὶ τὰ ἄλλα πάντα, δι' ὧν ἡ θεία φύσις ἐν τῷ κατ' αὐτὴν γενομένῳ ἀπεικονίζεται»³⁵. Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ «κατ' εἰκόνα ὁ ἄνθρωπος, ἡ καθόλου φύσις, τὸ θεοεικελὸν χρῆμα. Γέγονε δὲ τῇ παντοδυνάμῳ σοφίᾳ οὐχὶ μέρος τοῦ ὅλου, ἀλλ' ἅπαν ἀθρόως τὸ τῆς φύσεως πλήρωμα»³⁶. Ἡ ἐνότης ἐν ἄλλαις λέξεσι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ οὐσίας ἔγκειται κατὰ τὸν ἅγιον Γρηγόριον εἰς τὸ ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι, ἀνεξαρτήτως («ἔθνους καὶ φυλῆς καὶ γλώσσης καὶ λαοῦ»³⁷, «ἐπίσης ἐφ' ἑαυτῶν φέρουσι τὴν θείαν εἰκόνα»³⁸). Ἐνταῦθα δέον ὅπως μετ' ἐμφάσεως τονισθῇ ὅτι, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης, πᾶσα ἀνθρωπίνη ὑπαρξίς φέρει ἐν ἑαυτῇ οὐχὶ τμῆμα ἢ μέρος, ἀλλ' ὁλόκληρον τὴν θείαν εἰκόνα. Κατὰ ταῦτα συνεπῶς, ἐπειδὴ «πᾶσα ἡ φύσις ἢ ἀπὸ τῶν πρώτων μέχρι τῶν ἐσχάτων διήκουσα μία τις τοῦ ὄντος ἐστὶν εἰκὼν» καὶ ἐπειδὴ πάντες οἱ ἄνθρωποι, «ὅτε τῇ πρώτῃ τοῦ κόσμου κατασκευῇ συναναδειχθεῖς» καὶ ὁ «κατὰ τὴν τοῦ παντὸς συντέλειαν γενησόμενος» ἐξ ἔσου φέρουσι ἐν ἑαυτοῖς τὴν θείαν εἰκόνα, «διὰ τοῦτο εἷς ἄνθρωπος κατωνομάσθη τὸ πᾶν, ὅτι τῇ δυνάμει τοῦ Θεοῦ οὔτε τι παρώχηκεν οὔτε μέλλει»³⁹. Ἀποτελεῖ λοιπὸν, κατὰ τὸν ἅγιον Γρηγόριον, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐνότητα ἀδιάτμητον καὶ εἶναι πάντες οἱ ἄνθρωποι ὁμοούσιοι, διότι πᾶσα ἀνθρωπίνη ὑπαρξίς εἶναι εἰ-

35. Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου, PG 44, 185C. «...Τοιοῦτοις ἀνθεσιν ὁ δημιουργὸς τῆς ἰδίας εἰκόνας τὴν ἡμετέραν διεχάραξε φύσιν... Νοῦς καὶ λόγος ἡ θειότης ἐστίν... Ὁρᾷς ἐν σεαυτῷ καὶ τὸν λόγον καὶ διάνοιαν, μίμημα τοῦ ὄντος νοῦ τε καὶ λόγου. Ἀγάπη πάλιν ὁ Θεὸς καὶ ἀγάπης πηγὴ... Οὐκοῦν μὴ παρούσης ταύτης, ἅπας ὁ χαρακτήρ τῆς εἰκόνας μεταπεποιήται». Αὐτόθι, 137BC.

36. Αὐτόθι, PG 44, 204D. Ἐπισημειούσθω καὶ τὸ σχετικὸν χωρίον (PG 44, 185C), ἐν ᾧ ἀναφέρεται ὅτι «οὐκ ἐν μέρει τῆς φύσεως ἡ εἰκὼν, οὐδὲ ἐν τινὶ τῶν καθ' αὐτὸν θεωρουμένων ἡ χάρις· ἀλλ' ἐφ' ἅπαν τὸ γένος ἐπίσης ἡ τοιαύτη διήκει δύναμις».

37. Ἀποκάλ. 14,6.

38. Αὐτόθι, PG 44, 185D. Συναφῶς καὶ ὁ A. H. Armstrong ἀναγράφει: «The basis of this unity is the equal participation of all in the divine Image, that highest spiritual part of us which is intellect, free will and love and so is εἰκὼν τοῦ Θεοῦ». Platonic Elements in St. Gregory of Nyssa's doctrine of Man, Dominican Studies I (1948) σ. 114.

39. Αὐτόθι, PG 44, 185CD. Ὁ χρόνος δὲν ἐπιφέρει, κατὰ τὸν ἅγιον Γρηγόριον, μεταβολὴν τινα εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου οὐδὲ μετέχει ὀλιγώτερον τῆς θείας εἰκόνας ὁ μεταγενέστερος τοῦ προγενεστέρου. Οὕτω «τί ἔλαττον», λέγει, «εἶχε τοῦ Ἀβραάμ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον ὁ μετὰ δεκατέσσαρας γενεὰς ἀναδειχθεὶς Δαβὶδ; ἀρὰ τι μετεποιήθη τῆς ἀνθρωπότητος ἐπὶ τούτου καὶ ἤττον ἄνθρωπος ἦν, ὅτι τῷ χρόνῳ μεταγενέστερος; καὶ τίς οὕτως ἡλίθιος, ὥστε τοῦτο εἰπεῖν; εἷς γὰρ ἐφ' ἑκατέρων τῆς οὐσίας ὁ λόγος, οὐδὲν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου συναλλοιούμενος. Οὐδ' ἄν τις εἴποι τὸν μὲν μᾶλλον ἄνθρωπον εἶναι διὰ τὸ προῆκειν τῷ χρόνῳ, τὸν δὲ ἔλαττον μετέχειν τῆς φύσεως, ὅτι μεθ' ἑτέρους τῇ ζωῇ ἐπεδημησεν, ὥσπερ ἡ προαναλωθείσης ἐν τοῖς προλαβοῦσι τῆς φύσεως ἡ τοῦ χρόνου τὴν δύναμιν ἐν τοῖς παρωχηκόσι προδαπανήσαντος. Οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῷ χρόνῳ ἐστὶν ἀφορίζειν ἐκάστῳ τὰ μέτρα

κών του Θεού. «Ἐπειδὴ μία μὲν ἡ εἰκῶν», ἀναγράφει χαρακτηριστικῶς ὁ ἱερὸς Πατὴρ, «τίς οὕτως ἔξω διανοίας ἐστίν, ὡς ἀγνοεῖν ὅτι τὰ τῷ ἐνὶ ὁμοιούμενα καὶ πρὸς ἀλλήλα πάντως ὁμοίως ἔχει;»⁴⁰.

Περαίνοντες τὰ περὶ τῆς ἐνότητος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λεχθέντα δέον ὅπως συνοψίσωμεν εἰς τὰ ἐξῆς σημεῖα τὰς σχετικὰς ἰδέας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης:

α) Ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἀποτελεῖ ἐν σῶμα, μίαν συγκεκριμένην καὶ ἀδιάσπαστον ἐνότητα⁴¹. Τὴν ἰδέαν ταύτην συνδέει ὁ ἅγιος ἐπίσκοπος Νύσσης πρὸς τὸ γεγονός τῆς δημιουργίας. Οὕτως ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργία τοῦ πρώτου ἀνθρώπου «πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης... περιελήπται»⁴². Ὡς σύμβολον τῆς ἐνότητος ταύτης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον τῆς παραβολῆς, ἐν ᾧ δέον ὅπως νοήσωμεν τὸ καθόλου ἀνθρώπινον γένος.

β) Διὰ τῆς ἐνότητος ταύτης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους δὲν καταργεῖται ἡ διάκρισις μεταξύ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως. Τὰ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου χρησιμοποιούμενα ποικίλα παραδείγματα καὶ ὁ εἰκονικὸς τρόπος τῆς πραγματεύσεως τοῦ θέματος καθιστοῦν σαφές ὅτι ἡ οὐσία ἀναφέρεται εἰς τὸ καθ' ὅλου ἀνθρώπινον γένος, ἐνῶ ἡ ὑπόστασις ὀρίζει τὸ ἄτομον. Τῆς οὐσίας μετέχουν πάντες οἱ ἄνθρωποι, ἀνεξαρτήτως τοῦ χρόνου⁴³, ἐνῶ τῆς ὑποστάσεως ἐν συγκεκριμένον ἐν χρόνῳ ἄτομον.

γ) Ἡ βᾶσις τῆς ἐνότητος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι ἡ μετοχὴ πάντων τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν θεῖαν εἰκόνα. Πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ ἄνθρωποι ἐδημιουργήθησαν «κατ' εἰκόνα Θεοῦ». Ἀξιοσημείωτον τυγχάνει ὅτι τὸ γεγονός τῆς μετοχῆς εἰς τὴν θεῖαν εἰκόνα εἶναι πάντοτε ἀρρήκτως συνυφασμένον μετὰ τοῦ γεγονότος τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου. Οὕτως ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀόριστος τις εἰκὼν ἐνὸς ἀπροσώπου ὑπερτάτου ὄντος, ἀλλ' εἶναι ἡ δημιουργηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἐνὸς Θεοῦ «εἰκὼν τοῦ Θεοῦ»⁴⁴.

τῆς φύσεως, ἀλλὰ αὐτὴ μὲν ἐφ' ἑαυτῆς μένει διὰ τῶν ἐπιγινομένων ἑαυτὴν συντηροῦσα· ὁ δὲ χρόνος φέρεται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, εἴτε περιέχων εἴτε καὶ παραρρέων τὴν φύσιν παγίαν καὶ ἀμετάθετον ἐν τοῖς ἰδίοις μένουσαν ὄροις». Κατὰ Εὐνομίου, ἐκδ. W. J a e g e r, τόμ. Α', σ. 78, 11-27. PG 45, 304BC.

40. Αὐτόθι, PG 44, 140C. Ἐπισημειούσθω καὶ ἡ σχετικὴ ἰδέα τοῦ Πλάτωνος: «τὰ μὲν τῆς ὁμοιότητος μεταλαμβάνοντα ὁμοία γίνεσθαι». Παρμενίδης, 129α4.

41. «...ἐνὶ σῶματι ὅλον τὸ τῆς ἀνθρωπότητος πλήρωμα». Αὐτόθι, PG 44, 185C.

42. Αὐτόθι, PG 44, 183B.

43. «Τοῦ προγενεστέρου πρὸς τὸ νεώτερον, ὁ μὲν χρόνος τῆς ζωῆς πλείων ἐστίν· ἡ δὲ οὐσία, παρὰ τοῦτο, οὐδὲν πλέον τὸ ἔλαττον ἔχει». Κατὰ Εὐνομίου, αὐτόθι, τόμ. Α', σ. 78, 8-10. PG 45, 304B.

44. Τὸ θέμα «μετοχῆ» καὶ «εἰκῶν» ἐγένετο ἀντικείμενον πολλῶν συζητήσεων μεταξύ τῶν ἑρευνητῶν. Οἱ πλείστοι ἐξ αὐτῶν ὑπεστήριξαν, ἐν προκειμένῳ, τὸν πλατωνισμὸν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου. Εἶναι βεβαίως ἀληθές ὅτι τοὺς ὄρους τούτους χρησιμοποιεῖ ὁ Πλάτων,

Β'.

Τὸ θέμα τῆς ἐνότῃς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω καὶ τὸ ὁποῖον χρησιμοποιοῖ ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης ὡς παράδειγμα διὰ τὴν ἐνότῃς τῆς οὐσίας τῶν τριῶν θείων προσώπων, βοηθεῖ καὶ διὰ τὴν καλλιτέραν κατανόησιν τοῦ γεγονότος τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μᾶλλον, ἡ καθόλου περὶ σωτηρίας διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς προϋποθέτει τὴν διδασκαλίαν ταύτην τῆς ἐνότῃς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Καὶ ἐν πρώτοις ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, λέγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος, τὸ δευτερον πρόσωπον τῆς Θεαρχικῆς Τριάδος, προσλαβὼν, διὰ τῆς θείας αὐτοῦ ἐνανθρωπήσεως, μίαν συγκεκριμένην ἀνθρωπίνην φύσιν¹ προσέλαβεν ἐν ἑαυτῷ ὀλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον φύραμα², λόγῳ ἀκριβῶς τῆς ἐνότῃς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως³. Ἡ ἐνότῃς αὕτη τοῦ Θεοῦ-Λόγου μεθ' ὀλοκλήρου τοῦ ἀνθρώπινου φυράματος ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασιν ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Τοιοῦτοτρόπως λοιπόν, ἕπως ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ προπάτορος Ἀδάμ ἐξέπεσεν ὀλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος, οὕτω πῶς καὶ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ ἀνίσταται καὶ ἀποκαθίσταται ὀλόκληρος ἡ ἀνθρωπίνη φύσις. «Καθάπερ ἡ ἀρχὴ τοῦ θανάτου ἐν ἐνὶ γενομένη π ἄ σ η συνδιεξήλθε τ ἧ ἄ ν θ ρ ω π ἰ ν η φ ύ σ ε ι, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναστάσεως δι' ἐνὸς ἐπὶ π ἄ σ α ν διατείνει τὴν ἄ ν θ ρ ω π ὀ τ η τ α»⁴. Ὁ ἅγιος Γρηγό-

δόσις θέλει νὰ δηλώσῃ διὰ μὲν τοῦ πρώτου τὴν μετοχὴν τῶν ὄντων εἰς τινὰ ἰδέαν (εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἀθανασίας, τοῦ καλοῦ κλπ.), διὰ δὲ τοῦ δευτέρου τὴν σχέσιν τοῦ αἰσθητοῦ πρὸς τὸν νοητὸν κόσμον («εἰκὼν τοῦ νοητοῦ Θεοῦ αἰσθητός, μέγιστος καὶ ἄριστος κάλλιστός τε καὶ τελειώτατος γέγονεν εἰς οὐρανὸς ὅδε μονογενὴς ὢν». Τίμαιος 92c7-9). Οὐδεὶς ἡμῶς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ ὅτι ὁ ἅγιος Γρηγόριος συνδέει τὰς ἐνοίας ταύτας μετὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀναφορὰ δὲ εἰς τὸ γεγονός τῆς δημιουργίας δίδει εἰς αὐτὰς ἐντελῶς διαφορετικὴν ἐνοιαν. Οὕτως ὁ ἀνθρώπος δὲν μετέχει ἀπλῶς ἰδέας τινός, ἀλλ' αὐτῆς ταύτης τῆς θείας εἰκόνας. Ὡς εἰκὼν δὲ τοῦ Θεοῦ εἶναι, ὡς ἤδη ἐτονίσθη, ἡ δημιουργηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ «εἰκὼν τοῦ Θεοῦ».

1. «... τὸν ἑαυτοῦ ἀνθρωπον τῇ δυνάμει τῆς θεότητος ἐν ἑαυτῷ προσφικέωσεν». Περὶ τελειότητος, ἔκδ. W. J a e g e r, σ. 204, 20-21. PG 46, 277C.

2. «...διὰ τοῦ ἀνθρώπου ᾧ κατεσκήνωσεν ὅλον ἀναλαβόντα πρὸς ἑαυτὸν τὸ ἀνθρώπινον». Κατὰ Εὐνομίου, αὐτόθι, τόμ. Β', σ. 126, 5-6. PG 45, 700D.

3. «Ἡ δὲ φύσις μία ἐστίν... ἠνωμένη... ἀδιάτμητος». Περὶ τοῦ μὴ εἶναι τρεῖς Θεοὺς. PG 45, 120B. Πρβλ. Hans Urs von Balthasar, *Présence et Pensée*, Paris 1942, p. 103.

4. Λόγος Κατηχητικός, XVI, ἔκδ. J. H. S r a w l e y, σ. 71, 10-13. PG 45, 52C. «Κατὰ γὰρ τὸ τοῦ καλάμου ὑπόδειγμα ἀπὸ μὲν τοῦ κατὰ τὸν Ἀδάμ πέρατος ἡ φύσις ἡμῶν διὰ τῆς ἀμαρτίας ἐσχίσθη, τῷ θανάτῳ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος διαιρεθείσης, ἀπὸ δὲ τοῦ κατὰ τὸν Χριστὸν μέρους πάλιν ἡ φύσις ἑαυτὴν ἀναλαμβάνει, πάντῃ τῆς διαίρεσεως πρὸς ἑαυτὴν ἐν τῇ ἀναστάσει τοῦ κατὰ τὸν Χριστὸν ἀνθρώπου συμφουμένης». Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός, ἔκδ. F. M u e l l e r, σ. 226, 20-26. PG 45, 1260AB.

ριος όμιλεῖ περὶ δευτέρας γεννήσεως καὶ περὶ μεταστοιχειώσεως όλοκλήρου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἥτις ἐπετεύχθη διὰ τοῦ μοναδικοῦ γεγονότος τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου. «Ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ τῆς φθοροποιοῦ δυνάμεως λαβῶν τὴν ἀρχήν», ἦλθεν ὅμως μετὰ ταῦτα «ἡ τῆς ζωῆς βασιλεία καὶ κατελύθη τοῦ θανάτου τὸ κράτος καὶ γέγονεν ἄ λ λ η γ έ ν ν η σ ι ς, βίος ἕτερος, ἄλλο ζωῆς εἶδος, αὐτῆς τῆς φύσεως ἡμῶν μεταστοιχειώσις»⁵.

Τὴν ιδέαν αὐτὴν τῆς ὑπὸ τοῦ σαρκωθέντος Λόγου προσλήψεως καὶ σωτηρίας όλοκλήρου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως παρουσιάζει λίαν παραστατικῶς ὁ ἅγιος Γρηγόριος διὰ τῆς προσφιλοῦς αὐτῷ εἰκόνας τοῦ ἀπολωλότος προβάτου τῆς σχετικῆς εὐαγγελικῆς παραβολῆς. Ἐν τῇ εἰκόνει αὐτῇ ὁ ἱερός Πατὴρ ταυτίζει τὸ ἀπολωλός πρόβατον πρὸς όλοκλήρον τὸ ἀνθρώπινον γένος, τὸ ὀποῖον διὰ τῆς ἁμαρτίας ἀπεσπάσθη τοῦ ἀγγελικοῦ κόσμου, τοῦ ἀποτελοῦντος τὰ ἕτερα ἐνεήκοντα ἐννέα πρόβατα τῆς ποιμνης. Οὕτω λοιπὸν διὰ τῆς ἁμαρτίας τῶν πρωτοπλάστων διελύθη «ἡ ἱερά τῶν λογικῶν προβάτων ἑκατοντάς». Ἡ μεγάλη ὅμως «φιλανθρωπία» τοῦ Θεοῦ δὲν ἐπέτρεψε νὰ παραμεινῇ ὁ ἄνθρωπος εἰς αὐτὴν τὴν παρὰ φύσιν κατάστασιν. Διὰ τὸν λόγον ἀκριβῶς αὐτὸν «ὁ πᾶσαν τὴν λογικὴν κτίσιν ποιμαίνων καταλιπὼν ἐν τοῖς ὕψηλοῖς τὴν ἀπλανῆ τε καὶ ὑπερκόσμιον ποιμνην τὸ πεπλανημένον πρόβατον, τὴν ἡμετέραν λέγω φύσιν, μετέρχεται» καὶ ἀποκαθιστᾷ τοῦτο εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος, ἐπανασυνιστῶν τοιουτοτρόπως τὴν ἱερὰν ποιμνην, ἵνα καὶ «πάλιν ἄρτιος γένηται ὁ τῆς κτίσεως τοῦ Θεοῦ ἀριθμός». «Τίς γὰρ οὐκ οἶδε τὸ θεῖον μυστήριον», ἀναγράφει ὁ ἱερός συγγραφεύς, «ὅτι ὁ ἀρχηγός τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ πεπλανημένον πρόβατον μέτεισιν; ἡμεῖς δὲ οἱ ἄνθρωποι ἐσμεν ἐκεῖνο τὸ πρόβατον, οἱ τῆς λογικῆς ἑκατοντάδος ἀποβουκοληθέντες διὰ τῆς ἁμαρτίας. Καὶ λαμβάνει ἐπὶ τῶν ἰδίων ὤμων ὄλον τὸ πρόβατον· οὐδὲ γὰρ ἐν μέρει ἦν τοῦ προβάτου ἡ πλάνη, ἀλλ' ἐπειδὴ ὄλον ἀπεφοίτησε, καὶ ὄλον ἐπανάγεται... Τοῦτο δὲ ἐν τοῖς ὤμοις τοῦ Ποιμένου, τουτέστιν ἐν τῇ θεότητι τοῦ Κυρίου γενόμενον, ἐν πρὸς ἐκεῖνον διὰ τῆς ἀναλήψεως γίνεται»⁶.

5. Περὶ τῆς τριήμερου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔκδ. E. G e h h a r d t, σ. 277, 17-278, 1. PG 46, 604C. Τὴν ἀναγέννησιν αὐτὴν καὶ ἀναδημιουργίαν όλοκλήρου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως διατυπώνει ὠραιότατα ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἐν τῷ Γ' πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρητικῷ αὐτοῦ λόγῳ, ἔθθα ἀναγράφει: «Διπλὴν τῆς φύσεως ἡμῶν τὴν κτίσιν ἐγνώκαμεν, τὴν τε πρώτην καθ' ἣν ἐπλάσθημεν καὶ τὴν δευτέραν καθ' ἣν ἀνεπλάσθημεν... εἰς γὰρ καὶ ὁ αὐτὸς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ποιητὴς καὶ τὸ καθ' ἀρχὰς καὶ τὸ μετὰ ταῦτα. Τότε λαβῶν χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς τὸν ἄνθρωπον ἐπλασε, πάλιν λαβῶν τὸν ἐκ τῆς παρθενίας χοῦν οὐχ ἀπλῶς τὸν ἄνθρωπον ἐπλασεν, ἀλλ' ἑαυτῷ περιέπλασε· τότε ἐκτίσε, μετὰ ταῦτα ἐκτίσθη· τότε ὁ Λόγος σάρκα ἐποίησε, μετὰ ταῦτα ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα μετασκευασθῇ πρὸς πνεῦμα τὴν ἡμετέραν σάρκα διὰ τοῦ συμμετασχέιν ἡμῖν σαρκός τε καὶ αἵματος». Κατὰ Εὐνομίον, αὐτόθι, τόμ. Β', σ. 69, 22-70, 13. PG 45, 636D-637B.

6. Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικῶς, αὐτόθι, σ. 151, 30-152, 10. PG 45, 1153AB. «Τοῦτο τοῖνον τὸ πρόβατον ἐφ' ἑαυτοῦ λαβῶν ὁ ποιμὴν ἐν πρὸς ἐκεῖνον ἐγένετο». Αὐτόθι, σ.

Τάνωτέρω λεχθέντα καθιστῶσι προφανές ὅτι ἡ σωτηριολογία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης προϋποθέτει δύο τινά· πρῶτον τὴν «ἀδιάτμητον» ἐνότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ δεύτερον τὴν ὄντολογικὴν ἔνωσιν τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου ἐν τῷ Χριστῷ⁷. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, σημειώνει κατηγορηματικῶς ὁ ἱερός συγγραφεύς, «γίνεται ἀνθρωπος μετὰ τοῦ εἶναι Θεός, ἀνάκειντο ὅλον ὄν καὶ τοῦτο ὅλον γενόμενος, καὶ οὕτω συνανέκράθη Θεῷ τὸ ἀνθρώπινον, τοῦ κατὰ Χριστὸν ἀνθρώπου τὴν μεσιτείαν ἐργασασμένου, ᾧ διὰ τῆς ἀναληφθείσης ἡμῶν ἀπαρχῆς ὅλον τῆς δυνάμει συνανέκράθη τὸ φύραμα»⁸. Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν ὁ Χριστὸς ἐγένετο τὸ κέντρον ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὁ «πρωτότοκος» τῆς φύσεως, διὰ τοῦ ὁποίου ἔπαιν τὸ ἀνθρώπινον φύραμα ἀναζυμοῦται⁹.

Ἰδιαζόντως ἐπίσης ἀξιοσημείωτοι τυγχάνουσιν αἱ ἐρμηνεῖαι ἃς δίδει ὁ ἅγιος Γρηγόριος εἰς τὸν ὄρον «πρωτότοκος». Κατ' ἀρχὰς διὰ τοῦ ὄρου τούτου

152, 21-22. PG 45, 1153C. «Ἦν ποτε καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς τῷ παντὶ ἐναριθμίον· συντελοῦμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν ἱερὰν τῶν λογικῶν προβάτων ἑκατοντάδα. Ἐπεὶ δὲ ἀπεβουκολήθη τῆς ὀρείου διαγωγῆς τὸ ἐν πρόβατον ἡ ἡμετέρα φύσις διὰ κακίας πρὸς τὸν ἀλμυρὸν τοῦτον καὶ ἀχμῶντα τόπον κατασπασθεῖσα, οὐκέτι ὁ αὐτὸς ἀριθμὸς ἐπὶ τοῦ ποιμνίου τῶν ἀπλανῶν μνημονεύεται, ἀλλ' ἐνεμήμοντα καὶ ἐννεά κατονομάζονται· τὸ γὰρ μάταιον ἕξω τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑφειστώτων γίνεται, διότι ὑστέρημα οὐ δυνήσεται τοῦ ἀριθμηθῆναι. Ἦλθεν οὖν ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλὸς καὶ ἐπὶ τῶν ὤμων λαβὼν ἀποκαταστήσαι τοῖς οὐσι τὸ τῆς ματαιότητι τῶν ἀνυπάρκτων ἐναπολλύμενον, ἵνα πάλιν ἄρτιος γένηται ὁ τῆς κτίσεως τοῦ Θεοῦ ἀριθμὸς, ἀποσωθέντος τοῦ ἀπολωλὸτος τοῖς μὴ ἀπολλυμένοις». Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν, ἐκδ. P. Alexander, σ. 304, 23-305, 13. PG 44, 641BC. «Ὁ πᾶσαν τὴν λογικὴν κτίσιν ποιμαίνων καταλιπὼν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς τὴν ἀπλανῆ τε καὶ ὑπερκόσμιον ποιμνὴν τὸ πεπλανημένον πρόβατον, τὴν ἡμετέραν λέγω φύσιν, ὑπὸ φιλευθροπίας μετέρχεται. Πολλοστὸν γὰρ ἐστί καὶ ἐλάχιστον μέρος, εἰ πρὸς τὸ πᾶν κρῖνοιτο, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἡ μόνη κατὰ τὸ τῆς παραβολῆς ἀλνιγμα τῆς λογικῆς ἑκατοντάδος διὰ τῆς κακίας ἀποφοιτήσασα». Κατὰ Εὐνομίου, αὐτόθι, τόμ. Β', σ. 293, 16-23. PG 45, 889AB.

7. «Οὐκοῦν κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον καὶ ἀνθρωπὸς ἐστί καὶ Θεός». Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς, αὐτόθι, σ. 191, 24-25. PG 45, 1208D-1209A.

8. Λόγος ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Εὐνομίου ἔκθεσιν, ἐκδ. W. Jaeger, τόμ. Β', σ. 374, 7-12. PG 45, 533A. «...ἵνα δι' αὐτοῦ ἔπαιν τὸ ὁμογενὲς ἐφελκύσεται... πᾶσαν τὴν φύσιν, ἧς ἐκοινωνήσε, διὰ τῆς ἀνακραθείσης αὐτῷ σαρκὸς ἐπεσπάσατο». Περὶ τῆς τριμέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, αὐτόθι, σ. 305, 11-306, 1. PG 46, 628A. Πρβλ. καὶ Κατὰ Εὐνομίου, αὐτόθι, τόμ. Β', σ. 68, 20-22. PG 45, 636B.

9. «Ἀγιάζει... πᾶν τὸ ἀνθρώπινον φύλον διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ἀπαρχῆς τοῦ ἡμετέρου φυράματος, τουτέστι τῆς ἐξ ἡμῶν ληφθείσης αὐτῷ ἐψυχωμένης νοερώς, ὅλον ὥσπερ ἀναζυμῶσα εἰς ἀγιασμὸν τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας τὸ σύγκριμα». Εἰς τὴν Ἰταπαντὴν τοῦ Κυρίου, PG 46, 1165AB. Ἀλλαχοῦ ἐπίσης ὁ Χριστὸς ὀνομάζεται «ἀπαρχὴ τοῦ κοινοῦ φυράματος, δι' οὗ ὁ λόγος τὴν φύσιν ἡμῶν περιεβάλετο ποιήσας αὐτὴν ἀκήρατον, πάντων τῶν συμπεφυκότων αὐτῇ παθημάτων ἐκαθαρθεῖσαν». Ἐξήγησις τοῦ Ἄσματος τῶν Ἀσμάτων, ἐκδ. H. Langerbeck, λόγος ιγ', σ. 391, 5-8. PG 44, 1056B.

δηλοῦται ἡ ὑπερφυσικὴ γέννησις τοῦ Θεανθρώπου, ὅστις «πρῶτος καὶ μόνος τὸν ἄγνωστον τῇ φύσει τόκον ἐφ' ἑαυτοῦ διὰ τῆς παρθενίας ἐκαινοτόμησεν»¹⁰. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Χριστὸς εἶναι «πρωτότοκος» πολλῶν ἀδελφῶν, διότι καθηγῆσατο «τοῦ καινοῦ τῆς παλιγγενεσίας τόκου», τουτέστι τοῦ Βαπτίσματος, «προγεννηθεὶς ἐν τῷ ὕδατι»¹¹. Πρὸ πάντων ὁμοίως εἶναι ὁ Χριστὸς «πρωτότοκος» τῆς φύσεως, διότι ἔλυσε «πρῶτος δι' ἑαυτοῦ τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου, ἵνα καὶ πᾶσιν ὁδοποιήσῃ τὸν ἐξ ἀναστάσεως τόκον»¹².

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἰδιαίτατα τονίζει τὴν τελευταίαν ταύτην ἔννοιαν τοῦ Χριστοῦ ὡς «πρωτοτόκου» τῶν νεκρῶν, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ὁποῦο σύμπασα ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἀνέστη. Οὕτως ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου χαρακτηριστικῶς ἀναγράφει ὅτι «ἐν ταύτῃ κτίζεται ὁ ἀληθινὸς ἀνθρώπος, ὁ κατ' εἰκόνα γενόμενος Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν... Αὕτη ἔλυσε τὴν τοῦ θανάτου ὠδῖνα, αὕτη τὸν τῶν νεκρῶν πρωτότοκον ἐμαιεύσατο, ἐν ταύτῃ συνετρίβησαν αἱ σιδηραὶ τοῦ θανάτου πύλαι, ἐν ταύτῃ οἱ χαλκοὶ τοῦ ἔξου μοχλοὶ συνεθλάσθησαν. Νῦν ἀνοίγεται τοῦ θανάτου τὸ δεσμοτήριον, νῦν κηρύσσεται τοῖς ἀιχμαλώτοις ἡ ἄφεσις, νῦν γίνεται τοῖς τυφλοῖς ἡ ἀνάβλεψις, νῦν τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιαῖ θανάτου καθημένοις, ἡ ἐξ ὕψους ἀνατολὴ ἐπισκέπτεται»¹³.

Συναφῆς πρὸς τὴν ἔννοιαν ταύτην τοῦ ὄρου «πρωτότοκος» τυγχάνει καὶ ἡ σημασία τοῦ ὄρου «ἀπαρχή». Ὁ ἐνανθρωπήσας Λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι κατὰ τὸν ἅγιον ἐπίσκοπον Νύσσης ἡ «ἀπαρχὴ τῆς κοινῆς φύσεως»¹⁴ ἢ «ἡ ἀπαρχὴ τοῦ κοινοῦ φυράματος»¹⁵ ἢ τέλος «ἡ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων»¹⁶, ὡς καὶ ὁ

10. Κατὰ Εὐνομίου, αὐτόθι, τόμ. Β', σ. 69, 17-19. PG 45, 636D.

11. Αὐτόθι, σ. 69, 4-5. PG 45, 636C. «...διὰ τῆς ἀνωθεν γενήσεως τῆς δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος αὐτὸς τοῦ τοιοῦτου τόκου καθηγῆσατο, διὰ τοῦ ἰδίου Βαπτίσματος τὸ "Ἄγιον Πνεῦμα ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἐπισπασάμενος, ὥστε πάντων τῶν πνευματικῶς ἀναγεννωμένων πρωτότοκον αὐτὸν γενέσθαι καὶ ἀδελφοὺς ὀνομάσαι τοὺς τῆς ὁμοίας αὐτῷ διὰ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ Πνεύματος μετασχηκτάς γενήσεως». Λόγος ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Εὐνομίου ἔκθεσιν, αὐτόθι, τόμ. Β', σ. 345, 11-17. PG 45, 501C.

12. Αὐτόθι, σ. 69, 1-3. PG 45, 636C. «Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἔδει αὐτὸν ἐναποθέσθαι τῇ φύσει τὴν δύναμιν, πάλιν γίνεται ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων καὶ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν ὁ πρῶτος δι' ἑαυτοῦ λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου, ὥστε καὶ ἡμῖν ὁδοποιηθῆναι τὴν ἐκ τοῦ θανάτου παλιγγενεσίαν, διὰ τῆς τοῦ Κυρίου ἀναστάσεως τῆς ὠδίνος τοῦ θανάτου λυθείσης, ἐν ᾧ κτειχόμεθα». Λόγος ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Εὐνομίου ἔκθεσιν, αὐτόθι, τόμ. Β', σ. 345, 17-24. PG 45, 501CD.

13. Περὶ τῆς τριήμερου προθεσμίας..., αὐτόθι, σ. 280, 1-13. PG 46, 605BC.

14. Περὶ τελειότητος, αὐτόθι, σ. 206, 1-2. PG 46, 280A.

15. Ἐξήγησις τοῦ Ἄσματος τῶν Ἀσμάτων, λόγος ιγ', αὐτόθι, σ. 391,5. PG 44, 1056B. Πρβλ. καὶ Περὶ τελειότητος, αὐτόθι, σ. 206, 9. PG 46, 280B. Εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου, PG 46, 1165A.

16. Λόγος ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Εὐνομίου ἔκθεσιν, αὐτόθι, τόμ. Β', σ. 345, 19. PG 45, 501D. Πρβλ. Α' Κορινθ., ιε', 20.

θεῖος Παῦλος λέγει. Ὀνομάζεται δὲ ὁ Χριστὸς «ἀπαρχή», διότι ἀκριβῶς κατέλυσε δι' ἑαυτοῦ τὸ κράτος τοῦ θανάτου, γενόμενος οὕτως ἢ «ἐκ τοῦ θανάτου ἐπάνοδος» καὶ ἡ «ἀρχή» τῆς ἀναστάσεως ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐπειδὴ οὖν εἶδει γενέσθαι ὁ λ η ς τ ῆ ς φ ύ σ ε ω ς ἡ μ ῶ ν τὴν ἐκ τοῦ θανάτου πάλιν ἐπάνοδον, οἶνει χεῖρα τῶ κειμένῳ ὀρέγων καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὸ ἡμέτερον ἐπικύψας πτώμα, τοσοῦτον τῶ θανάτῳ προσήγγισεν, ὅσον τῆς νεκρότητος ἀψασθαι καὶ ἀρχὴν δοῦναι τὴν φύσιν τῆς ἀναστάσεως τῶ ἰδίῳ σώματι, ὅ λ ο ν τ ῆ ῖ δ υ ν ά μ ε ι σ υ ν α ν α σ τ ῆ ς α ς τ ὸ ν ἄ ν θ ρ ω π ο ν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἄλλοθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἡμετέρου φουράματος ὁ θεοδόχος ἀνθρωπος ἦν, ὁ διὰ τῆς ἀναστάσεως συνεπαρθεὶς τῇ θεότητι, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς σώματος ἡ τοῦ ἐνὸς τῶν αἰσθητηρίων ἐνέργεια πρὸς ἅπαν τὴν συναίσθησιν ἄγει τὸ ἠνωμένον τῶ μέρει, οὕτω, κα θ ά π ε ρ ἐ ν ό ς τ ι ν ο ς ὄ ν τ ο ς ζ ῶ ο υ π ά σ η ς τ ῆ ς φ ύ σ ε ω ς, ἡ τοῦ μέρους ἀνάστασις ἐπὶ τὸ πᾶν διεξέρχεται, κατὰ τὸ συνεχές τε καὶ ἠνωμένον τῆς φύσεως ἐκ τοῦ μέρους ἐπὶ τὸ ὅλον συνεκδιδομένη»¹⁷.

Κατὰ ταῦτα συνεπῶς διὰ τῆς κατ' ἀνθρώπον ἐπιφανείας τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος ἀνεπλάσθη, οὕτως εἰπεῖν, καὶ «ἀνεκαινίσθη εἰς τὴν ἀρχαίαν κατάστασιν» ὁλόκληρος ἡ ἀνθρωπίνη φύσις¹⁸. «Συνηρμόσθη εἰς φιλίαν ἢ κτίσις ἢ ἐγκόσμιός τε καὶ ὑπερκόσμιος πάλαι πρὸς ἑαυτὴν στασιάζουσα καὶ ἀγγέλοις οἱ ἀνθρώποι ἐγενόμεθα σύμφωνοι»¹⁹. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἰδιαιτέρως ἐπιμένει καὶ μετ' ἐμφάσεως τονίζει τὴν ἰδέαν ταύτην τῆς ἐπάνοδου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος, τουτέστιν εἰς τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ φιλίαν καὶ κοινωνίαν. Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον αὐτόν, ἵνα δι' ἑαυτοῦ προσαγάγῃ ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον φύραμα τῶ «Πατρὶ τῆς ἀφθαρσίας». «Ὁ δι' ἡμᾶς γενόμενος καθ' ἡμᾶς, ἵνα διὰ τοῦ γενέσθαι ἡμῶν ὁμογενὴς ἀδελφοὺς ἡμᾶς ἑαυτοῦ ποιήσῃ, προσάγει τὸν ἑαυτοῦ ἀνθρώπον τῶ ἀληθινῶ Πατρὶ, ἵνα δι' αὐτοῦ ἅπαν τὸ ὁμογενές ἐφελέκυσται»²⁰. Ὁ Χριστὸς, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἐγένετο, διὰ τῆς θείας αὐτοῦ κενώσεως, ἡ πύλη δι' ἧς ἅπαντα ἡ ἀνθρωπίνη φύσις προσήχθη τῇ θεότητι²¹. Διὰ τοῦ μοναδικοῦ δῆλα δὴ γεγονότος τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου δὲν ἀπληθευρώθη ἀπλῶς ὁ ἀνθρώπος ἐκ τῆς ἀμαρτίας, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον

17. Λόγος Κατηχητικός, XXXII, αὐτόθι, σ. 116, 3-117, 7. PG 45, 80BC.

18. Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα, ἐκδ. E. G e b h a r d t, σ. 254, 8-9. PG 46, 661D.

19. Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων, ἐκδ. E. G e b h a r d t, σ. 241, 17-19. PG 46, 600AB.

20. Περὶ τῆς τριήμερου προθεσμίας..., αὐτόθι, σ. 305, 8-12. PG 46, 628A. «Ὁ γὰρ ἐν τῶ Πατρὶ ὄν καὶ ἐν ἀνθρώποις γενόμενος, ἐν τούτῳ πληροῖ τὴν μεσιτείαν, ἐν τῶ ἑαυτῶ πάντας ἐνώσει καὶ δι' ἑαυτοῦ τῶ Πατρὶ». Εἰς τὸ ὅταν ὑποταγῇ..., PG 44, 1320BC.

21. «...δι' οὗ προσεφύη τῇ θεότητι πᾶν τὸ ἀνθρώπινον». Εἰς τὸ ὅταν ὑποταγῇ..., PG 44, 1313B. «Ἐνωθεῖσα γὰρ τῶ Κυρίῳ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις συνεπαίρεται τῇ θεότητι». Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός, αὐτόθι, σ. 161, 9-10. PG 45, 1165C.

ἐγένετο φίλος καὶ υἱὸς καὶ μέτοχος τοῦ Θεοῦ. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, λέγει χαρακτηριστικῶς ὁ ἅγιος Γρηγόριος, «ἐπειδὴ ἀπηλλοτριώθησαν τῆς ζωοποιουῦ μῆτρας διὰ τῆς ἀμαρτίας οἱ ἄνθρωποι καὶ ἀπὸ τῆς γαστρὸς ἐπλανήθησαν, ἐν ἧ ἐπλάσθησαν, τὸ ψεῦδος ἀντὶ τῆς ἀληθείας λαλήσαντες, τούτου χάριν τὴν ἀπαρχὴν τῆς κοινῆς φύσεως ἀναλαβὼν διὰ ψυχῆς τε καὶ σώματος ἁγίαν ἐποίησε πάσης κακίας ἀμιγῆ τε καὶ ἀπαράδεκτον αὐτὴν ἐν ἑαυτῷ διασώσας, ἵνα ταύτην ἀναθῆις διὰ τῆς ἀφθαρσίας τῷ Πατρὶ τῆς ἀφθαρσίας συνεπισπάσῃται δι' αὐτῆς πᾶν τὸ συγγενὲς κατὰ τὴν φύσιν αὐτῆ καὶ ὁμόφυλον καὶ προσδέξῃται τοὺς ἀποκηρύκτους εἰς τὴν υἰοθεσίαν καὶ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν τῆς θεότητος αὐτοῦ μετουσίαν»²².

Πρόδηλον καθίσταται ἐκ τούτων ὅτι τὸ γεγονός τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου δὲν ἀναφέρεται εἰς ἕν ἄτομον, εἰς μίαν καὶ μόνην ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν, ἀλλ' ἀποτελεῖ τὸ σημεῖον ἀναγεννήσεως καὶ ἀναδημιουργίας ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Διὰ τῆς θείας αὐτοῦ ἐνανθρωπήσεως ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν ἀπηλευθέρωσεν ἐκ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀμαρτίας μόνον τὴν προσληφθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἀνθρωπίνην φύσιν ἀλλ' ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον φύραμα λόγῳ, ὡς εἶδομεν, τῆς ἐνότητος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Περαίνοντες νῦν καὶ θεωροῦντες ἐν ὄλῳ τὰνωτέρω εἰρημένα, περὶ τῆς σωτηρίας ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐνότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, δέον ὅπως συνοψίσωμεν εἰς τὰ ἐξῆς τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης:

α) Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς θείας αὐτοῦ κενώσεως, προσλαβὼν μίαν καὶ μόνην ἀνθρωπίνην φύσιν, ἠνώθη μεθ' ὀλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου φυράματος, λόγῳ τῆς ἐνότητος τῆς καθόλου ἀνθρωπίνης φύσεως. Τὴν ἰδέαν ταύτην παρουσιάζει λίαν παραστατικῶς ὁ ἅγιος Γρηγόριος διὰ τῆς εἰκόνας τοῦ ἀπολωλότος προβάτου (δι' οὗ, ὡς εἰκός, νοεῖται τὸ καθόλου ἀνθρώπινον γένος), τὸ ὁποῖον προσέλαβεν («ἐπὶ τῶν ἰδίων ὤμων») ὁ καλὸς ποιμὴν καὶ ἐπανήγαγεν εἰς τὴν ἱερὰν τῶν λογικῶν προβάτων ποιμνῆν.

β) Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Χριστοῦ ὡς περὶ «πρωτοτόκου» τῆς φύσεως καὶ ὡς «ἀπαρχῆς» τοῦ ἡμετέρου φυράματος, ἀκριβῶς διὰ τὰ το-

22. Περὶ τελειότητος, αὐτόθι, σ. 205, 22-206, 9. PG 46, 280AB. «Θεὸς τῇ ἀνθρωπίνῃ κατακιρνᾷται φύσει, ἵνα συνεπαρθῇ τῷ ὕψει τοῦ Θεοῦ τὸ ἀνθρώπινον». Λόγος εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, PG 46, 1137C. «Τὸν γὰρ καινὸν ἐκεῖνον ἄνθρωπον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, ἐν ᾧ κατέκρησε τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, τοῦτον διὰ καθαρότητος τῆς συγγενείας τοῦ Πατρὸς τῆς φύσεως ἡμῶν προσοικειώσας πᾶσαν τὴν κοινωὸν τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ συγγενῆ φύσιν πρὸς τὴν αὐτὴν χάριν συνεφειλόσατο». Κατὰ Εὐνομίου, αὐτόθι, τόμ. Β', σ. 294, 4-9. PG 45, 889C.

νίση ὅτι ὁ σαρκωθεὶς Λόγος ἐγένετο ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ ἀφετηρία τῆς σωτηρίας καὶ ἀποκαταστάσεως ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

γ) Χαρακτηριστικὴ καὶ ἄκρως ἐνδιαφέρουσα τυγχάνει, τέλος, ἡ ἔποψις ὅτι διὰ τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου ὁλόκληρος ἡ ἀνθρωπίνη φύσις προσάγεται τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Ἡ προσαγωγή αὕτη ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου φράματος εἰς τὴν τῶν πάντων ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν θέτει πλέον τὸν ἄνθρωπον εἰς ἐντελῶς διαφορετικὴν μοῖραν. «Μεταστοιχειοῦται» διὰ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως ἡ ὅλη φύσις. Γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ «ἐχθροῦ» «φίλος» καὶ «συγγενῆς» τοῦ Θεοῦ. Ἔτι μᾶλλον, ἀποκαθίσταται εἰς τὴν θείαν υἰοθεσίαν, θεοῦται ὁ ἄνθρωπος. Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο «ἵνα τῇ πρὸς τὸ θεῖον ἀνακράσει συναποθεωθῇ τὸ ἀνθρώπινον»²³.

---

23. Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς, αὐτόθι, σ. 151, 18-19. PG 45, 1152C.